

Kulturní odkaz Miloslava Petruska

MIROSLAV PAULÍČEK

Profesor Miloslav Petruska byl bytostně spjat s uměním. Umění bylo jedním z jeho výrazných odborných zájmů a zároveň jeho osobní zálibou. Ostatně nemá-li se o umění psát plytce a vulgárně, člověk k němu zkrátka náklonnost mít musí. Také proto (a jistě i pro jeho srovnatelnou lásku k sociologii) můžeme s klidem nahlédnout do Petruskových více než dvě desetiletí starých textů o literatuře, přičemž v nich objevíme pozoruhodnou upřímnost a ojedinělou intelektuální poctivost. Ani dnes tyto texty nejsou triviální, pomýlené, natož směšné. Právě naopak, jsou stále inspirativní a dokonce daleko svěžeji než většina současné sociologické produkce. Ani revoluční rok 1989 nezpůsobil, že bychom nad čímkoli museli přimhouřit oko; sociologická čtení beletrie, jaká Petruska publikoval společně s Josefem Alanem v samizdatovém *Sociologickém obzoru*, vyšla v pozoruhodném výboru v roce 1996 [*Alan – Petruska 1996*]. Takřka legendární, protože z většiny knihoven dávno ukradená, útlá knížka *Sociologie a literatura* svědčí o ideové pevnosti autora dokonale. Miloslav Petruska odevzdal její rukopis v lednu 1989, kniha vyšla v roce následujícím a na jejím konci čteme v autorově ediční poznámce následující:

Při korekturách v lednu 1990 jsem s radostí zjistil, že v původním textu nemusím nic měnit – úvahy o politické pornografii, o exkomunikačních procedurách ve spisovatelské obci, o krizi československé sociologie i o pseudodialektice oficiální vědy byly v původním textu v téže podobě, v níž je čtenář dostává do rukou dnes. (...) Bylo by projevem amorálního konjunkturalismu, kdybych vypustil pasus o marxismu v sociologii literatury, protože jeho postavení je opravdu takové, jak se čtenáři předkládá [*Petruska 1990: 115*].

Vedle konkrétní i všeobecné reflexe literatury upíral Petruska svou sociologickou pozornost především do oblasti, kde se standardní uměnovědci vyskytují jen zřídka a krátce, totiž na umění tzv. služebné, především totalitní. Velmi dobře si byl vědom toho, že socialistický realismus nebo umění nacistického Německa nebývají (až na výjimky) příliš zajímavými objekty zkoumání z hlediska estetiky, zato z hlediska sociologického nesmírně. Vezmeme-li do ruky výbor Petruskových textů, který vyšel k udělení ceny Vize 97, pak je v tomto ohledu ještě zajímavější, než jaké texty v něm jsou (a že umění se více či méně týká skoro každý), jaké se do něj nedostaly; editor Jiří Fiala na konci uvádí hned tři texty, které se služebným uměním zabývají: *Umění totalitních režimů jako sociální fenomén*, *Československý socialistický realismus (1948–1958)* a *Josefína a český Slavín* s podtitulem *Portrét jako nástroj zobrazení člověka a manipulace kolektivní paměti*.

V dějinách sociologie se stalo jakousi tradicí (bohužel stále méně udržovanou), že téměř všichni velcí sociologové měli velmi vřelý vztah k umění. A nejenže měli umění v oblíbě, zároveň o něm také leccos věděli. Mnozí o něm i psali (ač jsou to z pohledu sociologie umění postavy spíše okrajové); Georg Simmel o Beethovenovi, karikatuře nebo herectví, Pitirim Sorokin ukazoval (podobně jako Oswald Spengler) na umění „krizi našeho věku“, Max Weber psal o racionalitě v hudbě a jeho bratr Alfred třeba o Rodinovi. Také

u nás takováto tradice vede od Masaryka přes Chalupného či Arnošta Bláhu, třeba právě až k Miloslavu Petruskovi.

Chápeme-li kulturu v nejužším slova smyslu jako kultivaci spojenou s uměním, jeví se přirozené, že kultivovat jiné může jedině člověk kultivovaný. Profesor Petrussek, jakožto zcela jedinečný pedagog, takto velmi účinně působil, a to i když přednášel o tématu jakkoliv umění vzdáleném – v teorii pole Pierra Bourdieuua nalezl Vladislava Vančuru nebo v Georgu Simmelovi Tolstého Kreuzerovu sonátu. V ovzduší se přirozeně formoval dříve takřka samozřejmý předpoklad, že není možné, aby společensky či humanitně vzdělaný jedinec byl uměním netknutý a jeho kulturní znalosti začínaly a končily Harry Potterem nebo jakoukoliv upíří ságou.

Miloslav Petrussek sám sebe stále častěji označoval, co se umění týče, za „stárnoucího konzervativce“ [viz např. Petrussek 2012a], měl pro to ovšem dobrý, empiricky podložený důvod. Kupříkladu v brilantní (byť ne zcela doceněné) knize vydané k 660. výročí Karlovy univerzity si neodpustí povzdech nad tím, že studenti stále méně poslouchají vážnou hudbu, příliš nechtou klasickou beletrii a téměř vůbec nechodí na výstavy soudobého výtvarného umění [Petrussek 2008]. Petruskův kulturní konzervatismus ovšem nelze zaměňovat za staromilství. Stál naopak v jasné opozici vůči tomu, co Werich s Voskocem nazývali „vousaté stáří“, jež apriori odmítá vše nové a mladé už proto, že je to nové a mladé. O aktuální umění se velmi zajímal a častokrát (nejen) studentům dokázal, jak málo vědí o současném kulturním dění. Šlo mu především o toto: abychom mohli něco odmítnout, musíme to nejprve poznat. Zdravý (v tom nejlepší smyslu) přístup k umění, k němuž Miloslav Petrussek svým příkladem nabádal, by bylo možné shrnout ve třech bodech:

Zaprvé, neměli bychom odmítat to, čemu nerozumíme, jen proto, že tomu nerozumíme. Zadruhé, porozumění některým uměleckým dílům vyžaduje delší dobu, úsilí a trpělivost. Zatřetí je zároveň nutno být připraven na to, že určité umělecké dílo v sobě může skrývat toliko banalitu nebo vulgárnost.

Literatura

- Alan, Josef – Petrussek, Miloslav [1996]. *Sociologie, literatura, politika*. Praha: Karolinum.
 Petrussek, Miloslav [1990]. *Sociologie a literatura*. Praha: Československý spisovatel.
 Petrussek, Miloslav [2008]. ... *ať je stůl k pohostění prostřený*. Praha: Karolinum.
 Petrussek, Miloslav [2012a]. Umění a životní styl ve společnosti zjitřených smyslů (Úvahy stárnoucího konzervativce). *Kritika & Kontext*, 16 (44), s. 10–15.
 Petrussek, Miloslav [2012b]. *Společnost a kultura*. Praha: Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97.